

ארבעה פרקים / נתן אלתרמן

א. ה ס ע ר ה

שעה שחבר-הכנסת וילנר עלה לדוכן, כדי להציע להוריד מסדר-היום את המחאה על הדיכוי הפולני, קמה בכנסת סערה, מן העזות ביותר שנתחוללו בבית-המחוקקים הישראלי. שמץ ממנה שודר גם ביומן-החדשות של "קול ישראל". קולות-השיסוע הרצופים עלו כנחשול ולא היה ספק שהחימה היא רבה וסוחפת. זמן-מה עמד וילנר כשהוא חוזר על פסוק-הפתיחה של דבריו ואינו מצליח להגיע לסופו.

איני מפקפק אפילו רגע אחד בכנותה ובצדקתה של חמת המשעמים ואף-על-פי-כן, אם לדון לפי מה שבקע ועלה מתוך השידור, איני בטוח מי יצא נשכר מכך, וילנר האחד או הכנסת כולה. דומה שהמליאה הנסערת היתה צריכה להביא בחשבון כי תמונה זו של אדם אחד הניצב על הבמה ואינו יכול לפצות פה מרוב קריאות הזעם והבוז המוטחות כנגדו מפיות כל הקהל כולו, היא תמונה בעלת מסורת עתיקה מאד וברוב המקרים היא מעוררת אסוציאציות שאינן לזכות הקוראים "רד". אין להתעלם מן העובדה כי הצדק, כנראה, מתוך הנסיון – מתייצב במקרים כאלה, כמעט תמיד, באופן אבטומאטי, בטרם כל בירורים והבהרות, לימין האחד העומד נגד רבים. אפשר לומר כי במקרה זה עמד לוילנר היתרון-המיספרי של היותו יחיד ומנודה למול הקהל הגדול. וחבל שכך נתגלגלו הדברים.

עובדה היא כי באותם רגעים מעטים נתחלפו היוצרות. בעמדו אל מול נחשול-החימה של הכנסת נהפך נציג הרודפים – לנרדף; נציגם של אלה שאינם מניחים לקרבנותיהם לפצות פה נהפך לאדם שאין מניחים לו לסיים פסוק ראשון של דבריו; נציג השלטונות הפולניים הפחדנים, המתחבאים מאחורי גבם של יהודים נאשמים על לא עוון, נהפך ל"סלע איתן" העומד על זכותו, חרף כל ועל אף הכל. קשה לשער שיבוש שרירותי יותר של ענין פשוט ונהיר, ומאחר שזו אולי רק ראשיתה של מערכה, וחבר-הכנסת וילנר עתיד לשמש בתפקידו לפחות עד לבחירות הבאות, הנני סבור כי לתועלת הענין ראוי להביא זאת בחשבון.

על אחת כמה וכמה אם נזכור כי חבר-כנסת זה עומד על הדוכן, בבית-המחוקקים הישראלי, לאחר שיד מתנקשה כבר תקעה בו סכין, לפני זמן-מה, בשל דעות שהביע לאחר מלחמת-ששת-הימים. גם חמתו של המתנקש היתה כנה ותולדות-חיי רבות-הסבל מעידות על כך כמאה עדים, ובכל-זאת אני סבור כי הערת השופטים, לאחר ההתנקשות, שקבעו בפסק-דינם שהם "מבינים לנפשו של הדוקר", ואף-על-פי-כן הם מרשיעים אותו בדין, היתה מיותרת. לדעתי, צריך היה פסק הדין, במקרה זה של דקירה, להיות יבש יותר, עניני בלבד. בלי אותה לחלוחית של "הבנה לנפש המתנקש". נדמה לי, כי הערה כזאת יש לה מקום בפסק-דין רק שעה שהשופטים מתכוונים לנמק בה משהו – הקלה בעונש או זיכוי – אך שעה שהערה כזאת היא הקדמה להרשעת המתנקש (הרשעה צודקת והכרחית) הופך דיבור זה את הענשתו של מעשה פלילי לעונש שאינו מגיע לנאשם והוא ניתן רק מאין ברירה. איני סבור כי הערות כאלו, המכוונות בעיקר לקהל, צריכות ליהפך לשיגרה במדינת-חוק. ההבנה לנפשם של המוחים בכנסת אינה גורעת כמלוא נימה מן השלילה שיש לשלול את התנהגותם. היא רק מוסיפה לשלילה זו את טעמן המר של הנסיבות ואת ההכרה שהחימה היהודית ניתכה כאן בדרך קלה ובטוחה מדי על אובייקט חשוף מדי. נאומו בעל המעוף והתקיפות של השר בגין, שדיבר משפטים עם מוציאי-הדיבה הפולנים, גם הוא היה נימוק להימנע מהתפרצויות, שלא יכלו אלא לגרוע מן הדברים שנאמרו.

ב. הדיבה

הדיבה הפולנית – בענין הציונים העומדים, כביכול, מאחורי המהומות בפולין – היא, כמובן, דבר חמור ביותר, במידה שריח מופר של אווירת פוגרום עולה מתוכה. אך מבחינה עקרונית דומה לפעמים כי אישום זה, על סטודנטים יהודים וציונים שהיו כביכול חומר מתסיס ומסית להתמרדות, הוא ענין שעלינו לראותו לא רק כדיבה שיש לדחותה בשאט-נפש, אלא גם כאות-כבוד שחבל לוותר עליו ויתור גמור, ואף יכי ספק הוא אם אנו ראויים לו במקרה זה, הרינו צריכים להתגאות בו. קלסתר-פניו של הרבולוציונר היהודי הוא גם מן המובהקים והבולטים בגאלריה של שחרית המהפכה וגם מן העיקריים והמופריים בתהלוכת המעונים של ימי הטיהורים האפלים. קלסתר-פנים זה היה חלק מן התמצית, הן לקנאות, הן לאמונה, הן לקרבן והן לחיסול. רוזה לופסמבורג וטרוצקי הם שני הקטבים. ולשניהם לא היה חלק בניוון וברקבון שאכלו את המהפכה הזאת. רוזה לופסמבורג ככתה עם שחר ואילו טרוצקי היה קרבנו הראשון, הסמלי, הקובע, של הסטאליניזם. אך קלסתר-פנים יהודי זה נצנץ גם לפני המהפכה הרוסית וגם לאחריה, בכל מקום שבו נשמע באירופה קולם של כבלים מתנפצים.

חזון התחיה היהודית שאף ועודו שואף גם כיום – על אף הכל – שהעם יחדל מלפזר כוחות יצירה ותסיסה והגות שלו בנכר, וירכז אותם כאן בארץ-ישראל. אך דומה כי בדבר אחד בלבד אנו מאחלים לו לעם ישראל שיוסיף להיות "קוסמופוליטי" ו"בן-בלי-בית": אנו רוצים להאמין שקלסתר-הפנים היהודי יוסיף לנצנץ בכל מקום שבו קמים מתרסים של מלחמת חירות-הרוח וזכויות האדם.

ג. ה ס ב ך

יש בינינו, כידוע, אנשים אשר עולמם האידיאולוגי חרב עליהם לאחר הוועידה העשרים במוסקבה ולאחר נאומו של חרושצ'וב. מאז הם מתלבטים בין נאמנות לבין כפירה. פעמים זו גוברת ופעמים זו. הכל לפי נסיבות השעה, אך רבים מהם מסרבים עד עכשיו לתפוס את המתרחש בגוש המזרחי. עיקר השקפתם, על אף כל הלבטים, היא שיסודיו של עולם-המחר הם איתנים ומוצדקים, על אף הכל, וכל הזעזועים שם אינם אלא תהליך של תיקון עיוותים אשר שיבשו את הדברים על פני השטח.

עד היום אין הם תופסים, או אינם רוצים לתפוס, כי מה שמתרחש בפולין, בצ'כוסלובאקיה ואף בברית-המועצות עצמה, היא מלחמה לא על "תיקונים" פה ושם, אלא דווקא על דברים שביסוד, על עיקרי חריות אנוש, וניפוץ אזיקי-עבדות פשוטה כמשמעה, על דברים אשר בלעדם אין חברה אנושית יכולה להתקיים.

סירוב זה להאמין כי המאבק הנטוש בארצות הגוש הקומוניסטי הוא מאבק שביסודי ערכים, נובע גם מכך שהמאמינים הללו דגלו במשטר "הקומוניזם המתגשם" כשהם מצויים לא בתוכו, לא בברית-המועצות או בארצות הגרורות, אלא מעבר לגבול, בעולם שהם דנו אותו לכליה. תוך דביקותם במשטר ההוא, נהנו אנשים אלה למעשה מיתרונות המשטר הדימוקראטי הבורגני שהם חיו בתוכו. הם נהנו מחופש-הדיבור, מחופש-הדעה, מחסינות מפני מאסר שרירותי, מתהליכים תקינים של משפט ושל חוקה, ומשום כך אולי היה להם קל יותר להתעלם בעקשנות מזעקת-השיעבוד ומעובדות האופל והפקר-הדמים שטפחו על פניהם משם. הם הצדיקו כל עיוותים נוראים של עולם-המחר בעוד הם חוסים מפני עיוותים אלה במשטר מדינות-החוק של עולם-האתמול. מעטים אולי המקרים שבהם נהנו אדוקי-דת כל-שהם במדה כזאת משני עולמות בעת ובעונה אחת.

יש ביניהם כאלה שנלכדו לזמן-מה בין צפרניו של העולם ההוא וחזו את אימי ניוונו פנים אל פנים, אך לאחר שנחלצו מן הסיוט לא שקטו עד שחילצו מתוכו גם אמונתם, על עיקריה. לאמור – "העיוותים" הם שגרמו, ולא היסודות. עכשיו יש מהם נכונים לכפור בעיקר, מחמת יחסו של הגוש המזרחי כלפי ישראל, ואין הם נותנים אל לבם כי עמדתם זו, שהתעלמה ממופתי סילוף ושחיתות, עד שהדבר נגע

במדינתם, היא עמדה פגומה ומעורערת לא רק מבחינה קומוניסטית אלא אף מבחינה לאומית יהודית, במידה שלאומיות זו אינה הסתגרות בתוך חשבון פרטי, יהודי, בלבד. התסיסה האמיתית, הנכונה, בתחום המפ"מי הזה, באה עכשיו דווקא ממקום שאפשר היה לצפות לו פחות מכל. לא מפעילי העיר, אלא דווקא מן השכבה הצעירה של בני הקיבוץ.

ד. ה ה ת מ ו ד ד ו ת

ייתכן כי הדבר בא משום ששכבה צעירה זו הוחזקה עד כה – מבחינת ניתוק פוליטי מן העולם החיצון – בתנאים שהיו דומים מעיקרם (על אף כל אלף הבדלות) לתנאים שבהם הוחזק הדור הצעיר בארצות הגוש המזרחי. היה חשש כי על אף החינוך ההומאניסטי המעולה, היה עתיד הסגר זה לגדל דור קונפורמיסטי ודורך בנתיב רעיוני-חברתי שסללו קודמיו. ההפתעה הגדולה – אשר ההנהגה הוותיקה צריכה לשמוח בה יותר מכל – היא בכך שדווקא נוער קיבוצי זה הוא עכשיו היסוד המתסיס והמערער על מוסכמות, הוא ולא היסוד העירוני של המפלגה.

אכן, ההנהגה הטוענת כי אין זו התמרדות אלא "תסיסה", וכך טוענים גם המערערים עצמם, אך על אף הכל, עם כל הבדלי הנסיבות והממדים, נלחמים צעירי הקיבוץ הללו על הדברים שעליהם מפגינים כיום הסטודנטים בפולין או בצ'כוסלובאקיה – על חופש-הדעה, חופש האינפורמציה, חופש-השיפוט, חופש-המחשבה וחופש הדעה והדיבור.

תופעה זו יש לה, לדעתי, עוד משמעות, חשובה לא פחות מזו. תופעה זו עתידה להפריך את הדעה שהלכה ונשתרשה, כי הקיבוץ, כמבנה חברתי, אין לו עתיד שכן הוא מנותק ממניעי תמורות ודחפים של חברה טבעית. גיחה זו של צעירי הקיבוץ הארצי, לערער על המנהיגות ודרכיה, היא לא רק תופעה בעלת משמעות פוליטית. היא תופעה חברתית ממדרגה חשובה. היא מעידה כי מה שקלטו החניכים במוסדות-החינוך של הקיבוץ לא היה סטרילי מחידקי תהייה ובחינת דברים מיסודם ומראשיתם. תופעה זו עתידה אולי להיות עיקר ועידת מפ"ם המתכנסת עכשיו והיא חשובה יותר מכל שאלות המערך העומדות לדיון.

הדבר שיישמע מפי צעירי הקיבוץ הללו בשאלות שעל הפרק, החל מן הנשק הרוסי במצרים ועד לדיבה הפולנית, עתיד אולי להיות שונה בתכלית ממה ששמענו עד כה – לא מצד שלילת התופעות, שלא נעדרה גם קודם, אלא מצד שלימות הראיה, החפשית מנוסחאות, הבאות במקום המציאות החיה. אין זו שאלת חילופי-משמרות, אלא הרבה יותר מזה. זו שאלה של חילופי מנטאליות, של שינוי כלי-תפישה ושיפוט. גישה ראשונה אל גופי דברים, אל הבחנה בין מציאות ודמיון, בין טוב לרע, בין צדק

ועוול, לפי ענינם ולא לפי החלטות מנוסחות של ועדה מתמדת – זו שאלה של התנערות חדשה אל מול עולם חדש.